

Oral History Kosovo

ENVER BAKİ İLE SÖYLEŞİ

Priştine | Tarih: 14 Ekim, 2017

Süre: 64 dakika

Mevcut kişiler:

- Enver Baki (Konuşmacı)
- Ebru Süleyman (Görüşmeci)
- Donjeta Berisha (Kamera)

Sözel olmayan iletişimin transkripsiyon simgelem sembolleri:

() - duygusal muhabere

{ } - konuşmacı, bir takım işaretler kullanarak bir şeyi açıklamakta

Diğer transkripsiyon kuralları:

[] - anlamayı kolaylaştırmak için metne yapılan ekleme

Dipnotlar, yerellikler, isimler veya ifadeler hakkında daha fazla bilgi tedarik etmek amacıyla konmuş editöryal eklemelerdir

Birinci Bölüm

Enver Baki: Ben Enver Baki, Kosova özellikle Priştine aydınlarından biri, genellikle hayatım kültürle başladı, kültürle de bitecek sanıyındayım.

Ebru Süleyman: Anlatabilir misiniz en eşçi hatıralarınızı ne hatırlarsınız?

Enver Baki: Tabii tabii anlatacam, anlatacam onları da. Babam Sadik 1898 yılında doğumlu, Priştine’de, annem de 15 sene daha genç babamdan, Şeyh’ler¹ ailesine bağlı, genç bir kadın olarak, kız olarak babamla evlenmiş. Babamın ailesi genelde Priştine’de zengin ailelerden biri. Onun anlattığına göre Osmanlı döneminde bu ailenin dokuz kadar tarlası, yedi kadar bağı, üç evi varmış. Demek oluyor ki, babamın söylediklerine göre büyük bir aile, Bakiler ailesi. İyi ama gene onun anlattıklarına göre, Osmanlı döneminde Bakiler ailesi iki defa Türkiye’ye göç etmek istemiş. Birisi 1921’lerde, ondan sonra da 1939’larda, Türkiye’ye göçmek istemişler, bu yüzden de var olan malını, topraklarını parça parça satarak bir fukaralık durumuna düşmüşler. İkinci sefer de aynı bi vaka oluyor, kardeşler anlaşamıyarak Türkiye’ye göç edemiyorlar, öyle ki Priştine’de kalıyorlar. Fakat var olan mallarını geriye çevirmek için, paraları bile yetmediginden ütüri, işte biraz önce dediğim gibi fakir bir duruma düşmeye başlamışlar zamanında. Babam 1947 yılında, demek savaştan sonra Kosova’da ilk emeklilerden biri sayılmış. Bende 1943 yılında doğumlu bir erkeğim. Benden önce ailemizde anamdan babamdan, Kevser, Fikriye, Fitnat ve en küçük kızkardeşim İgbal dünyaya gelmişler. Tabii onların arasında ben de tek bir ailede erkek olarak büyüdüm, yaşadım.

Anamın anlattıklarına göre ise onlar da çok zengin ailelerden dilmiş ama geçimlerini çok iyi temin ediyorlarmış, Şeyh’ler ailesinden oluyor. Anamın anlattığına göre Priştine lisesinin bitişinde olan tekke² anamın tekkesi oluyor. Daha doğrusu iki kızkardeş, amca kızlarıyla beraber o tekkeye bakarlarmış, zamanında. Ne yazık ailede erkek evlat ve tekkeye bakacak, idare edicek kişi olmadığından ötüri

¹ Şeyh: Etimolojik olarak Şeyh ilç peşin İslamiyet evvelinde Araplarda kabilenin başkanına verilen ad imiş. Balkanlarda hem Kosova’da daha çok Şii İslam, Sufi ya da Bektaşî tarikatlarının liderlerine verilen ad olarak kullanılır.

² Tekke: Ya da halk arasında teçe, İslamda Şii, Sufi ya da Bektaşî tarikatlarının yürütüldüğü yerdir. Genelde tarikatın Şeyhının türbesine da teçe denilir.

tekkeyi *vakıfa*³ vermek zorunda kalıyorlar. Öyle ki anamın anlattıklarına göre, teyzem Zürafa, annem Meryem, amca kızları İsmet hanımla birlikte tekkeye uzun bir zaman bakmışlar, temizliğine dikkat etmişler, e öyle ki tekkeyi sık sık ziyaret edenler de olmuştur.

Bunun bir yana hatırlardan söz ederken Priştine hakkında da birçok şeyler söylemek isterdim. Ne yazık ki o özellikler, Priştine'nin özellikleri bugün meydanlıkta yok. Çocukluğumdan hatırlayabildiğim kadariyle Priştine'de bugünkü taksiler yerine faytonlar çalışmış. Faytonların yanısıra, komşular da kapıcıklar sayesinde dostluklarını, yakınlıklarını birbirine çok güzel bir biçimde sağlarmış. Bildiğiniz gibi, Priştine'nin eski ailelerin hemen hepsinde evleri yanısıra bahçeleri de varmış, zengin bahçeleri, ki bu bahçelerde bazan sebzeler de bazan dikilen ağaçlardan da yemişlerini sağlarmış. Öyle ki dört taraftan, dört tarafı var olan bahçenin üçünde mutlaka birer kapıcık ta varmış. O kapıcıklar benim için çok sembolik bir işareti belirtiyor. Kapıcıklar dostlukları pekiştiren bir öğedir, bana göre. Kapıcıklar aşıkların geçiş yoludur bana göre, çünkü o kapıcıklar sayesinde, komşu erkek kız sayesinde büyük sayıda evlilikler de yapılmış, birbirini severek. İşte bu özellikler sanırım ki bu gün meydanlıkta yok, hatta hatta altı, yedi, on katlı binalarda birbirini katlar arasındaki komşular bile tanıyamıyorlar, ne yazık. Demek ki eski dostluklar, yakınlıklar gölge altına alınmış, düşüncesindeyim.

Faytonlara gelince Priştine'de taksii şeyisini... görevini gören bu faytonların sayısı çok büyük değildiye de beş-altı fayton mutlaka devamlı olarak Priştine'nin ya tiyatro önündeki meydanlıklarda, şimdiki tiyatro meydanlığının şeyisinde, önündeki bir alanda ya da tiyatronun arkasında bir geniş alanda faytonlar, sıralı olarak yan yana duruyorlar, müşterilerini bekliyorlardı. Halkımız genellikle faytonlardan başka, yaylı arabalarla da yolculuk yaparlarmış, bu yolculuklar nereye, genellikle Priştine'nin yakınında dört-beş kilometre uzaklığındaki Gırmı'ya, iki buçuk kilometre yakınında gene Toukbağçe dinlenme, yağlama yerlerine, ondan sonra da bayramlarda Türbe'ye sık sık, Sultan Murat Türbesi'ne sık sık ziyarete giderlermiş. Öyle ki bir çok aileler, daha varlıklı aileler faytonları temin ederek, yada yaylı arabayı temin ederek, iki-üç aile ile bir araya gelip Gırmı'da, Toukbağçe'de ve Sultan Murat Türbe'sinde, kendileri hazırlamış oldukları öğle yemeğini orda beraber, yada akşam yemeğini orada beraber geçirirlermiş. İşte, ben hatırlayabildiğim bazı özelliklere değinmek istedim, bilmem ne kadar sizi memnun edebildim ama...

Ebru Süleyman: E Enver abey siz dediniz, diverdiniz biraz kasaba için, nasıl şimdiki tiyatronun yerinde dediniz faytonlar varidi, şey varidi, kasaba heralde o vakıtlardan beri bayagi degiştii dimi? Eşçi kasaba idi bu taraf camilar tarafi... Nereleri degiştii?

Enver Baki: Kasabadan söz edersek, benim hatırlayabildiğim kadariyle, Priştine'de genellikle 14 camisi vardı. Ondan başka kasabanın ortasında Çarşı Camisi'na karşı geniş bir semt vardı. O semtte genellikle zanaatçılar semti denilen bir bölüm vardı. Orada yorgacılar, orada terziler, orada berberler kendi dükkanlarını açmış, halka hizmetini yapmışlardır. Ama o meydanın ortasında gene bir şadırvan vardı, Priştine'nin en güzel şadırvanlarından biri, çünkü zaten çok şadırvan yoktu iki-üç şadırvan ama

³ *Vakıf:* Osmanlı döneminden kalma, Osmanlı'da Müsliman toplumların şecere defterini tutan, içinde Medreseyi bulunduran kurum. Şimdi İslam Birliği ya da Bashkësia İslame olarak devam edi.

ortasındaki, Priştine ortasındaki şadırvan en değerli, en şey, suyu soğuk her zaman halka hizmet yapan bir çeşme idi. Okullara gelince...

Ebru Süleyman: Cenç içez siz, arkadaşlarla, nerelere çıkardınız kasaba içinde nerelerde otururdunuz?

Enver Baki: Priştine gençleri genellikle, tabii Priştine'nin sadece bi tiyatrosu bi sineması vardı. Bu sinema ve tiyatrodan başka eğlence yerleri genellikle biraz önce andığım Toukbahçe ve Gırmı yağlama yerleri olmuştur. Orada toplanır gene şarkı söyler, oyun oynar, danslarmızı hayata koyarlardı.

Ebru Süleyman: Kışın da mi?

Enver Baki: Kışları genellikle Priştineliler evlerde fincan oynamakle, tura oynamakle kış gecelerini geçirirlerdi. Biz çocuklar, ben kendi hayatımı anlatacam bi bölümde, benim babam yüzden fazla masal bilirdi, annem o kadar türkü ve şarkı bilirdi, öyle ki kızkardeşlerim de mani, bilmeceler devamlı olarak bize söylerlerdi, daha yaşlı ablalarım, ama akşamleyin yattığımız zaman babalarımız çocukları bir araya, biz beş kardeş, dört kardeş, kızkardeş, bir kardeş bir araya gelerek masal anlatırdı babam, annem bir tepsi eline alarak türkü söylerdi, çünkü evimizde tabii ki şey yoktu, darabuka, def yoktu ki, eh işte öyle. Bir kızkardeşim şeylerle, kaşıklarla gene o tempoyi, müzik temposuni tutardı. İşte kış geceleri böyle geçerdi genellikle ama başka tarftan babamın anlattığı masallar, annemin söylediği türküler, kızkardeşlerimizin sık sık birbirine söyledikleri maniler, bilmeceler bütün bu öğeler halk edebiyatımızın incileridir bana göre. Bu incilerin etkisiyle ben de, Türk halk edebiyatına aşık olarak yavaş yavaş ilk okulda şiir yazmaya başladım.

Anlatılması gerekir ki 1951 yılı Kosova'da yaşayan Türk halkı için çok önemli hatta hatta tarihi bir yıl olduğunu belirtmek , kaydetmek gerekir çünkü 1951 yılında Kosova'da yaşayan Türkler ancak bu yılda ister partimiz tarafından ister de halk tarafından bir tanıtım, tanıma oluyor. Öyle ki 1951 , 20 Mart 1951 yılında Kosova Eyalet Komitesi'nin kararına göre Kosova'da yaşayan Türklerde kendi haklarına sahip oluyorlar öyle ki o yılda , yıllardan sonra... çünkü bildiğiniz gibi krallık Yugoslavyası'nda medreselerden başka ilkokullar, başka şeyler Türk dilinde yoktu ancak 1951 yılından sonra Türklerin yaşamış olduğu kentlerde, köylerde, ilkokullar, dernekler açılıyor. Öyle ki Kosova'da yaşayan Türkler de bir canlılık kazanıyor.

Ebru Süleyman: Siz hanci sene başladınız okula?

Enver Baki: 1951 yılında dedim.

Ebru Süleyman: Okula elli birinde de başladınız?

Enver Baki: Okullar 1951 yılında başladı bin dokuzyüz... aynı yılda Priştine, Prizren, Ipek, Mitroviça, Gilan, Mamuşa iki köy dedik ya biri Mamuşa ikincisi de Dobırçanda ilk okullar Türkçe ana dilimizde açılıyor. O yılda okullar öğrenci çocuklarımızla tıklım tıklım doluyor. Çocuklara sandalye bulacak durumda değildi okul müdürleri okadar çok sayısı vardı öğrencilerimizin ama...

Ebru Süleyman: Okullar ne zaman açıldı o sene başladınız okula cidesınız dimi birinci sınıfa?

Enver Baki: Ben duymadım sizi.

Ebru Süleyman: Elli birinde ne zaman açıldı Türkçe okullar birinci sınıfa o zaman mi başladınız ?

Enver Baki: Bende o zaman şeye birinci senemi hatta doğrusu şeye... okul öncesi sınıfa Arnauçta yazıldım Türkçe olmadığı için ve ancak 1951 yılında Arnauçta dan geçip Türk sınıfına yazıldım . İşte orda yeni bir hayat başlıyor benim için.

Ebru Süleyman: E sonra siz hatırlaysınız sınıfı nasıl idi kalabalık , öğretmenlerinizi...

Enver Baki: Öğretmenlerimizin sayısı okadar büyük dildi hatta hatta bazı öğretmenler iki üç derisi veriyordu ama yavaş yavaş ilgi artarak öğretmenlere eğitime ilgi artarak çocuk şeyde gençlerimizde yüksek pedagoji okullarını hatta hatta dil kurslarını şey ediyorlar. Süreyya Yusuf 'un sayesinde 1951 de, Üsküp'te öğretmenler kursu başlıyor. Orada öğretmenlerimiz yetişiyor ama ilk senede öğretmenlerimiz genellikle aydın kişilerden seçilmiş öğretmenlerdi. Fakat bu kurslar tamamlandıktan sonra Priştine'den başlanarak Dobriçan'a kadar her okula, tabii örgütlü bir biçimde öğretmenler tayin ediliyor. O kurslarda sadece Türk dili öğretmenleri değil matematik, fizik, hatta hatta müzik dersleri için öğretmenler de yetiştirildi .

Öyle ki kısa bir dönemde öğretmen kadrosu sağlanmış oldu ama sadece eğitim dil ki bir halkın temel taşı eğitimidir ama onun yanı sıra derneklerin çalışmaları bir halkın kültürünün canlatılması, yaşatılması en önemli öğelerden biridir bence. Çünkü derneklerimiz yavaş yavaş sadece geleneklerimizi, türkü, şarkı, danslarımız bakımından yaşatılması için değil fakat derneklerde edebiyat çalışmalarının genişlemesi de çok önemli. Çünkü derneklerde bildiğiniz gibi edebiyat kolları devamlı olarak çalışıyor folklor, koro grubu, dans kolu ve edebiyat kollarının açılması ile derneklerde artılmış bir canlılık hissediyor ve böylece kendi gelenek ve göreneklerini yaşatıyorlar hatta hatta daha geçlerde maddi olanaklar çerçevesinde kimi derneklerimizde dergiler de yayımlanmaya yayılmaya başlıyor. Fakat 1969 yılında gene sosyalist birliğin o dönemki sosyalist birliğin kararıyla Priştine'de Türkçe bir gazetenin yayınlanması kararlaştırılıyor. O da bin dokuzyüz, 1 Mayıs 1969 yılında *Tan* gazetesi gün yüzünü görüyor .

Ebru Süleyman: E Enver abey bişey soracam okullarda derneklerde bu edebiyat kollarında hem ne zaman şte dergilerde sonra daha sonradan *Tan* gazetesinde yazılı dil daha fazla Türkiye'nin dili mi yokse yazaylarmi hem bizim Türkçeyle da belçi arada sırada yokse daha fazla Türkiye'nin Türkçesiyle mi?

Enver Baki: Bakın benim düşünceme göre Türkiye dili Kosova dili Makedonya dili Azerbeycan dili yoktur fakat ağızlar vardır. Her halkın kendi özelliğine göre de bir dil ağızı daha doğrusu vardır bu bakımdan da tabii Türkiye temel Türk yerde kullanılan dil temel dilimizdir ama dünyada kullanılan diller de ağızlarına göre yörelerine göre de bir özellik tanıma tanı tanınmıştır o diller. Öyle ki başlangıçta hepimiz Türkiye'de kullanılan edebi dili kullanmaya çalıştık o bi tutumdu fakat bidiginiz

gibi Türk dilini boğan daha iki dil de vardır: Farsça ve Arapça. 1928 yılında... 23 yılında Atatürk'ün başa gelmesiyle Türkiye'de dil kurumu kuruluyor. O kurula göre dilde Türkiye'de de dünyada da kullanılan Türkçe'nin temizlenmesine özen gösteriliyor. Öyle ki Arapça ve Farsça sözcükler bi yana bırakılıp öz Türkçe kelimelerin bulunmasında çalışılıyor. Özellikle [Nurullah] Ataç bu yönde başarılar sahic olmuştur ve eski sözcükleri sözlükleri tarayarak dilimize yeni bir canlılık getirmiştir . Tabii ki Arapça nın Farsça'nın da gün bugün etkisi vardır karşılıklı olarak karşılığı bulunmayan birçok sözler gün bugün kullanılmaktadır.

Ebru Süleyman: Bizim Türkçe burdaçi türkçe ağzımız nerde kalmış masallarda, halk edebiyatında mi?

Enver Baki: Genellikle halk eğitim görmüş ya da görmemiş birçok şeylerde ağızlar kendiliğinden yaratılan bi başka dillerin etkisiyle da mesela Priştine ağızı Prizren ağızı Mitroviça ağızı bakarsınız ayrı farklar var ama özde Türkçe'dir . Mesela Mitroviçalılar der "cürdünmi", Priştineliler derlar "coldunuzmi, cittinizmi". Bakın bi budur ağız özellikleri şte saymayam başka şeyleri da hepsinin kendine göre bir özelliği vardır.

Şimdi derneklere gelince söylenmesi gerekir ki derneklerimiz Kosova'da yaşayan Türklerin kültürel kalkınmasında büyük payı geçtiğini belirtmek gerekir çünkü derneklerimizde folklor kolundan başkaki danslarımızı tazeleyen yaşatan şarkı gruplarımız ya da solistlerimiz bugün Türkiye'de bile saygılı ve saygıyı gören şarkıcılarımız Türkiye programlarında yer almaktadır kendi kültürleriyle. Bi Aluş Nuş bi [Başkim] Çabrat bi Sevim Baki bilmem kimler daha işte bu bakımdan da derneklerimizin payı çok büyüktür. Fakat üçüncü kol olarak her dernekte edebiyat kolumuz çok önemlidir çünkü edebiyat kolu gençlere çocuklara Türkçe'yi aşılamaktan başka sevdirmekten başka şiir yazma fazla okuma alışkanlığını da yaratan bir koldur ama söylenmesi gerekir ki derneklerimiz ister İpek'te olsun ki bugün İpek'te derneğimiz yok çünkü göç meselesi arada var bildiğiniz gibi 51'den 56 yılına kadar Kosova'dan büyük sayıda sadece Türkler değil Arnavutlar da Boşnaklar da Türkiye'ye göç etmişlerdir.

Ebru Süleyman: Siz buni hatırlaymısınız cürdünüzmi insanlati toplanırçez ciderçez göçederçez?

Enver Baki: Bende bi fotoğraf var onu size sonra gösterırım ... Priştine ... İşte budur o fotoğraf, Priştine o şeysinde tren istasyonunda binlerce insan bir araya gelir akrebarını Türkiye'ye göndermek için o da sadece bir gün değil haftada bir gün değil hemen hemen her gün vagonlar dolusu insanlarımız Türkiye'ye göç etmişlerdir. Bu bakımdan da biz fakirleştik diyebilirim. İnsanlarımızın sayısı daha büyük olsaydı mutlaka aramızda daha büyük sayıda doktorlarımız da mühendislerimiz de hasta bakıcılarımız da öğretmenlerimiz de aydın kişilerimiz de yetişmiş olurdu ne yazık göç meselesiyle bu sayılar günden güne düşmüş azalmıştır.

Ebru Süleyman: E Enver abey hatırlaymısınız insanlar en çok niçin deydi çi cideydilar hem siz mesela bilirsiniz başka insanlari hem ne kaldı burda, onlar ne kaldılar niçin kaldılar?

Enver Baki: Şimdi bakın bazı ailelerde kardeşlerin anlaşmazlığı yüzünden bi ailede ben biliyorum bi ailede iki kardeş var birisi Türkiye'ye göç etmek istiyor ikincisi burda kalmak istiyor çünkü akrebarından ayrılmak yalnız kalmak bu acı bir meseledir. Bazıları ise Türkiye'ye sadece, ihtiyarların

anlattıklarına göre dine tapkın oldukları için Türkiye'ye göç . Oysa Kosova'da da Balkanların her yerinde da Osmanlıların bırakmış olduğu binlerce cami var orda da dinimizi yaşatabilirdik özellikle sayımız daha büyük olsaydı daha da yeni camiler yapılmış olurdu sanıyordum ama göç birçok şeylere hareketlere sebep oldu ama biz gene kendi yaşamımıza burada geçelim çünkü göç edenler Türkiye'de, bi ana yurt bana göre. Müslümanların, Türklerin zor gördüğü en ağır günlerde Türkiye'ye göç etmiş, Türkiye her zaman kendi insanlarına evlatlarına kollarını açmış bağrına basmıştır öyle ki 1920... [bin dokuzyüz] onikiden sonra var olan göçler [bin dokuzyüz] 22'sinde 28'inde 34'ünde 56'sında işte bu hep bu seneler hep göç seneleridir ve her zaman Kosova'dan sadece dil, Balkanlar'dan Türkiye'ye göç eden Türkler olmuştur.

Ebru Süleyman: E bunlar bittikten sonra [bin dokuzyüz] 56'dan sonra deyim altmışlarda, yetmişlerde burda şte ne zaman idi Yugoslavya döneminde nasıl idi hayat nasıl devam etti?

Enver Baki: Ama şte burda kalanlar insanlar tebu cemiyetler okullar camilerimiz sayesinde kendi varlığını her zaman göstermişlerdir ve çalışarak kendi hayatlarını pekiştirmişlerdir. Ben ister göç edenlerden ister burda kalanlardan aklıktan tek bir kişinin öldüğünü duymuş değilim bu yetmiş yıl içerisinde.

Ebru Süleyman: Ama soraym burdaki hayat nasıl mesela iş hayatı nasıl idi sosyal hayat nasıl oldu?

Enver Baki: E şimdi her ülkenin her yörenin kendi sosyal özellikleri var . İnsan bir şey, gibidir ot gibidir güneş varsa suyu varsa o otun yaşaması için şartlar yaratılmıştır sanıyordum . İnsan da öyledir bazan süt içersin bazan süt içmessin çünkü var olan madde olanaklarına göre hareket eder işte böyle hayatta ama ne mutlu bize ki okullarımız var derneklerimiz var camilerimiz var tabii dine düşkün olanlar tabii biz hepimiz Müslümanız, e dinimize de çok büyük saygılarımız var saygımız var, camilerde devamlı olarak gidiyoruz bakın son günlerde son zamanlarda camilerimiz gençlerle bile sadece ihtiyarlarla değil, gençlerle bile tıklım tıklım doludur.

Ben sadece *Tan*'dan da biraz konuşmak isterdim. Bildiğiniz gibi Kosova'da yaşayan Türk halkı 1969 yılına kadar ne bi dergisi ne bi gazetesi vardı. Ancak 1969 yılında Kosova Sosyalist Birliği'nin sayesinde ve almış olduğu kararı ile *Tan* gazetesi kuruldu ve *Tan* gazetesi adında gazetemiz ilk defa olarak 1 Mayıs 1969 yılında ilk sayımız yayından çıktı tabii bu kuruluş da da başlangıçta on- onbeş ondan sonra 40'a kadar gazeteci, fotoreporter, şofer, düzeltmen olarak insanlar çalıştı. Gazetemiz [bin dokuzyüz] 69'dan 92 yılına kadar devamlı olarak yayınlanmaya başladı, daha doğrusu yayınlanmaya değil devamlı olarak yayınlandı. İlk üç ayda bildiğiniz gibi gazetemiz 15 günde bir yayımlanırken bir yıl sonra kadro yetişinceye kadar gazetemiz haftada bir yayınlanmaya başladı fakat Türk halkı kendi kültürel yaşamını zenginletmek amacı ile ve duyulan ihtiyaçlara göre hareket ederek 1974 yılında *Çevren* dergisi yayınlanmaya başladı .

İçinci Bölüm

Ebru Süleyman: Şto seneler, [bin dokuzyüz] altmışlarda, yetmişlerde ne yapaydınız?

Enver Baki: 1963 yılında, daha doğrusu [bin dokuzyüz] 53 yılında daha ilkokul öğrencisi iken, Priştine Türk çocukları genelde ilkokul, Meto Bayraktar İlkokulu'ndaki etkinliklerden başka okul dışı etkinliklerde de çok büyük eğlence bulmuşlardır. Sözelimi Priştine çocuk tiyatrosunda, çocuk merkezinde bugün Priştine Radyosu'na karşı olan alanda, orası çocukların merkezi idi, ondan başka, çocuklar tiyatrosunda genellikle biz yılda ikişer üçer dram hazırlardık. O da bizim çok yakın dostumuz olan ve Kosova Halklar Tiyatrosu artisti olan Mazhar Kadriu'nun yönetim altında, rejisörlüğü altında birçok oyunlar sahneye koymuş. Çocuklarımız genellikle orda eğlenirdi.

Pioner merkezinden⁴ başka işte çocuk tiyatrosunda, çünkü çocuk tiyatrosunda genellikle fimler de gösterilirdi. İnanılmaz birşey, hatıram var, her pazar günü çocuk tiyatrosu tıklım tıklım dolu olurdu. Çünkü ya Türkçe ya Arnavutça ya Sırpça çocuk oyunları gösterilirdi çocuklara. Öyle ki, örgütlü bir biçimde, sadece çocuklar değil, kusura bakmayın ana babalara karşı haksızlık yapmak istemiyorum. Çocuklarını ana babalar eline alarak tiyatroya çocukları götürülürdü.

Bundan başka hemen hemen her gün Piyonerler merkezi açtı çocuklara, öyle ki eğitimciler çocuklarla işler, ana babalar da onlarla birlikte Piyonerler merkezine gelirdi. Hatta hatta bir grupun İvan adında bir Rus şeysinin, öğreniminin sayesinde, Piyonerler merkezinde büyükelçiler şeysi, örgütü kurulmuştu. Öyle ki her ülkenin, Avrupa ülkelerinin birer temsilcisi vardı. Meto Bayraktar okulundan beş ülkenin temsilcisi, e şeyden Vuk Karadžić ilk okulundan, o zaman anlatıyorum, bugün Elena Gjika ilkokulundan yedi sekiz, başka okullardan beş altı öyle bütün Avrupa ülkelerini kapsayan ve okullarda seçilen temsilciler büyükelçiler. Oraya toplanır, orada Avrupa ülkeleri hakkında bilgi edinirlerdi ve o ülkeleri temsil ederlerdi. Bundan daha büyük zenginlik var mıydı. Öyle ki çocuklar hem kendi ana ülkesini tanıyor hem de Avrupa ülkelerini bu örgüt sayesinde tanıyorlar. İşte bundan başka tabii çocukların öğretmenleri ile tarihi anıt gezi şeylerini, anıtlarını gezmek görmek, müzeleri ziyaret etmek, o ayrı bir tat veriyordu çocuklara.

İşte bundan başka halkımıza gelince, halkımız biraz önce anlattığım gibi yazlarda Gırmı, Taukbahçe ve Priştine'nin parkı tıklım tıklım doluyuştu. Orada şarkı ve türkülerden oturulmazdı. Demek ki hemen hemen Priştine'nin Türk halkı genellikle orada zevkini bulurdu.

Ebru Süleyman: Başka halklarla beraber miydiniz?

Enver Baki: Çoğu zaman katılmak isteyenler katılırdı. Çünkü o zamanlarda unutmayalım ki Sırp da Arnautlar da Türkçe'yi çok iyi bilirdiler. Çünkü her zaman birbirine kaynaşmış, birbirine dostluklarını, şey, sürdürmüşlerdir.

Ebru Süleyman: Birbirlerinin dillerini hep konuşmuşlar demek?

Enver Baki: Hep komşular hep şeyler. Çünkü bin dokuzyüz, benim bildiğim kadari ile 1946 yılında Priştine'nin onaltı bin nüfusu var. Düşünün. Bugün bakmayın, bugün altıyüz [bin]e yaklaşıyor, şeylerin,

⁴ Piyoner merkezi: Yugoslavya Piyonerler Birliği'nin Priştine'deki merkezi. Yugoslavya döneminde çocuklar ve cençler Piyonir hareketine üye idilar ya da bu merkezlerde vakit geçirdiler.

istatistiğin belirttiğine göre. Ama 1946'sına gelince onbeş bin onaltı bin nüfus, hatta hatta birbirini çok iyi tanıyor, birbiri ile akreba olmuş artık bir kitleye dönüşmüş oluyor Priştina halkı. İşte sanırım ki... Ama göç meselesi bu yakınlıkları bu dostlukları bir bakıma gölge altına aldı. Başka bilmem...

Ebru Süleyman: Siz ne zaman, ilk işinize hancı senede başladınız, nerde başladınız?

Enver Baki: Ben 1962'de liseyi bitirir bitirmez Priştine Radyosu'nda gazeteci olarak, çünkü o zaman ilkokulda şairliğim vardı diyeyim. Çünkü her çocuk olduğu gibi ben de bazı şeyler karalamaya başlamıştım. Şiirlerim vardı, hikayelerim vardı. Merhum Süreya abey, Süreyya Yusuf, Priştine Radyosu'nda çalıştığına göre, daima beni o zaman Meto Bayraktar İlkokulu'nda çalışan, iki sene üç sene çalışan Nimetullah Hafız'ı, Nüsret Dişo'yu şairler olarak çocuk yayınlarına davet ederdi. Orada hem şiirlerimizi hem masallar, hikayelerimizi okurduk. Ondan başka Üsküp'ün *Sevinç* dergisinde yayınlarımız, şiirlerimiz, öykülerimiz basılırdı. Tabii *Birlik* gazetesinin çocuk sayfalarında da birçok şiirlerim zamanında yayınlanmıştır.

Fakat ondan sonra *Tan*'da artık Kosova'da yaratan Türk yazarları, Priştine'de gazetenin, dergilerin olmasına, olduğundan ötürü, Üsküp'e daha seyrek kendi yazılarını gönderiyor, yayımlıyorlardı. Çünkü Priştine'de *Tan* var *Çevren* var *Kuş* dergisi var. Ondan sonra, hatta hatta 1974 yılında *Tan* kitap dizisi yayınlanmaya başladı. Dizisinde kitaplar, Kosova'da yaşayan Türklerin öykü ve şiir kitapları yayınlanmaya başladı. Bu dizi çerçevesinde onbeş yıl içerisinde 250 kadar kitap yayınlanmıştır. O da genellikle Kosova Türk yazarlarının kitapları, bazı arkadaşlarımızın mesela Hasan Mercan'ın, Nusret Dişo'nun, Üsküp'ten Necati Zekeriya'nın, Şükrü Ramo'nun kitapları bizde yayınlanmıştır ve birçok kitaplar da çevrilmiştir. Söz gelişi, Desanka Maksimović'in, Branko Ćopić'in bilmem daha birçok Yugoslav yazarlarının hatta hatta Kosova'da yaratan Arnaut yazarlarının da Hasan Kërveshi...o şey... Kërveshi'nin, bu Hasan Mekuli'nin kitapları çevrilerek Türkçe yayınlanmıştır. Öyle ki *Tan* gazetesi Kosova Türklerinin kültür merkezi olmuş sayılabilirdi, sayılabilir. Burada da sadece aydınlar değil, Kosova'nın birçok ünlü siyasetçileri de redaksiyonumuzu devamlı olarak ziyaret ederlerdi. Hatta hatta, çünkü gazetemizi, gazetemiz, dergilerimiz çok beğenildiğinden ötürü Struga'ya gelen Türkiye şairlerinin hemen hemen hepsi Kosova'nın *Tan* gazetesine de gelir, bu redaksiyonu ziyaret ederlerdi. Öyle ki bu dönem içerisinde...

Ebru Süleyman: Siz her zaman mi bilirsiniz çi isteyirsiniz işleyesınız radyo için, ya da *Tan* için ya da yazar olarsınız, başka, içinizde hep üle bişey mi varidi, yazar olmak istegi?

Enver Baki: Ben size başlangıçta söyledim, anamın söylediği türküler, babamın söylediği masallar, kız kardaşlarımın, ablalarımın söyledikleri maniler bilmeceler halk edebiyatı sevgisini bende aşıladılar. Öyle ki bu şeyle, insanın kalbi rahat etmiyor aşılandığı zaman, o zaman şiir yazmaya, şey, hikaye yazmaya... Hatta hatta, Süreyya Yusuf hocam bir seferinde bana öğüt olarak demişti "Enver, ben senin şiirlerini beğeniyorum ama seni daha fazla öyküde görmek isterdim". Kültürlü bir biçimde bana bu sözü söyleyerek, öyküye karşı sevgiyi daha da aşıladı, öyle ki ben genellikle Kosova'daki Türk yazarları Enver Baki'yi şair olarak değil, fazla öykücü, çocuk öykücüsü olarak bilirler. Ama ben iki kolda yazmaya devam ettim. Bugüne kadar onbeş kitabım yayınlandı. Kimileri çocuk öyküleri, kimi kitaplarım çocuk şiirleri, kimileri büyüklere ait şiir ve öykü kitaplarım oluyor. Sanırım ki, sanırım ki,

maddi olanaklar olsa daha da kitap yayınlamış olurdum çünkü bu anda elimizde el yazması daha üç kitabım var. Birisi *Priştine Yaşlıları*, ikincisi *Sevişen Kuzenler*, üçüncüsü *Priştine Masalları*.

Edebi yaratıcılığında, Enver Baki olarak onbeş kitabın yayınlanmasında büyük şöhretlere sahip oldum, öyle ki büyük ödüller de verildi. Sözelimi, *Tan* gazetesinin kitap dizisinde *Mutlu Baba* kitabımla olduğu gibi, *Beş Kardeşler* kitabımla ödüllere sahip oldum. Ayrıca, Kosova Türk Yazarlar Derneği 1970... [bin dokuzyüz] 67'de, Kosova Yazarlar Derneği'nin ödülüne uygun gördüler beni.

Ebru Süleyman: Bu dernek hala var mı?

Enver Baki: Efendim?

Ebru Süleyman: Hala var mı bu dernek?

Enver Baki: Var. 1964 yılında ise Prizren'in Doğruyol derneğinde çalışmakta olan ve büyük başarılar kaydeden Süleyman Brina hizmet ödülü bana verildi, 1964 yılında. Ondan başka Kosova Türk Kültür Bakanlığı, Priştine Kültür Bakanlığı takdirnameler vererek beni sevindirdiler. Birçok dernekler tabii, işbirliği yapmış olduğum dernekler diplomalar vererek, çeşitli törenli toplantılarla beni davet etmişlerdir. Sanırım ki, yarattıklarıyla, edebi yaratıcılığıyla, yetinemez bir kişi ama bir şeyler karalamaya bu yaşta da devam ediyorum. Elena Gjika İlkokulu öğrencileri ve öğretmenleri geçen yıl şahsıma *İki Yürek* ve *O da Çocuktur* kitaplarımın tanıtımı amacıyla bir edebiyat saati düzenleyerek, ki bu edebiyat saatine ve buluşmaya Türkiye'nin Kosova büyükelçisi de katıldı, Yunus Emre müdürü katıldı ve birçok arkadaşlarım ve edebi yaratımımızı sevenler bu buluşmaya katıldılar. Ben demişimdir ki, ben 74 yaşında olmama karşın, eğer Allah sağlık verirse, yetmiş dördüncü kitabımın yayınlanmasını isterdim.

[Söyleşiye konuşmacının isteği ile ara verildi]

Mesela, Viçitırn'da, Mitrovica'da Priştine'de nasıl yapıldı o şeyler, dernekler kuruldu, o derneklerde, hatta biz Stevan Mokranjac ne zaman kurulmuştur [bin dokuzyüz] 51 şeyde, [bin dokuzyüz] 58 yıllarında, Stevan Mokranjac'ta sadece bir dilde dil, üç dilde çalışılmıştır. Ondan sonra bizim halkımız göç etmeye başladığına göre, şey, çocukların sayısı azaldı. İster okullarda, ister derneklerde, öyle ki birçok sene, birkaç sene Yeni Hayat derneği de çalışmadı. Ancak 1969 yılında Gerçek adı vererek Yeni Hayat derneğine yeniden bir çalışmalar başladı. Öyle ki, Remzi Süleyman, Yeni Hayat derneğinin başkanı, ilk başkanıdır, o tarih ile yadsınamaz bir şeydir. Ondan sonra Şeradin abey, Şerafedin Süleyman onun yardımcısı olarak gene Yeni Hayat derneğini çalıştırmaya başladı, fakat ister Remzi abey ister Şerafedin abey, Raşit Beytula ile birlikte, Goriça ile birlikte Necmetin Goriça ile birlikte, Süreyya abeyle birlikte, Enver Baki, Muhamet Ustaibo, Şakir Maksut ve şey, daha birçok genç arkadaşlarımız sayesinde Gerçek derneği çalışmalarına başladı.

Bu dernek çerçevesinde ben sadece Gerçek, Yeni Hayat ve Gerçek'i konuşurken, Prizren'deki Doğru Yol, Mitrovica'daki Birlik, şeyde Viçitırn'daki Deda derneği, Raşit Deda derneği, bunlar hep bütün derneklerde üç grup halinde çalışılmıştır. O bakımdan bir halklar arasında bir kaynaşma da oluyordu.

Hatta hatta, programlarımıza eğer bir konserimiz olduysa, iki şarkıcı Arnautlardan davet edilirdi, Sırpardan bir şarkı oyuan davet edilirdi, öyle ki programlarımız daima daha da zenginleştirilmiş oluyordu. Tabii daha geçlerde birçok edebiyat saatlerimize, düzenlediğimiz edebiyat saatlerimize, ortaklaşa olarak düzenlenen edebiyat saatlerimizde, Arnaut yazarları, şey Enver Gjerqeku, Rifat Kukaj, Vehbi Kikaj, Qamil Batalli bunlar devamlı olarak bizim edebiyat kolunun düzenlemiş oldukları edebiyat saatlerine katılan Arnaut şairleridir. Öyle ki, çoğu kaynaşarak, biz birçok programlarımızı gerçekleştirdik.

Halkımıza gelince biraz önce söyledim ya, bir Taukbahçe'de şenlik olsun bir şeyde Girmi'da şenlik olsun mutlaka Arnaut arkadaşlarımızın sayısı da o şöenlere katılırlardı. Çünkü aramazıda büyük bir ayırım yoktu, zaten kasaba çok küçüktü. Hatta hatta ben daima derim ki Priştina halkı 1946 yıllarında bir aileye benzetilebilir. Çünkü onaltı bin nüfus, neymiş bugün. O bir İstanbul'un ya da bir İzmir'in ya da bir başka kentin bir sokağı olabilir, mahallesi değil bile, sokağı olabilir, onaltı bin nüfus neymiş. İşte böyle, her zaman aramızda bir kaynaşma olmuş, sevda yartılmış. Ama tabii zamanlar gelmiştir ki bazan, bazan kardeşler bile ailede kavga ettikten sonra, halklar arasında bir soğuk rüzgarlar esmeye başlamıştı zaman zaman, kimi milliyetçilerin sayesinde, bunu da söylemek şarttır. İşte bu kadar ben halkımız için da, çocuklar için da konuşabilirim.

Tan'a gelince, *Tan'da* 1969 yılında kurulduktan sonra ilk müdürümüz Prizrenli Süleyman Brina olduğuna göre tabii ben da o zaman müdür yardımcısı görevinde bulundum. Uzun bir zaman *Çevren* dergisini yürüttüm, sorumlu yazar olarak, *Kuş* dergisinin *Tan'da* yayınlanmasında büyük payım geçmiştir. Çünkü dergilerin bir sekreteri olarak bütün yazar arkadaşların ister Sırp, ister Arnaut ister Türk yazar arkadaşlarımızı bir araya getirerek bu dergiler sayesinde çok güzel edebiyat saatleri düzenledik. Öyle ki, tabii belirttiğim gibi kitap dizisi çerçevesinde Pero Stefanović'in Muhamed Kërveshi'nin Esat Mekuli'nin, Darinka Jevrić'in ve birçok Kosova yazarlarının kitaplarını da yayınlamışızdır.

Ebru Süleyman: Kosova Radyosu'ndan bahsetmişdiniz biraz çi orda varidi orkestra, ondan sonra...

Enver Baki: Eh oni kaçırdım ben af diliyorum, hem sizden hem de seyircilerden ama neyse bişey söyleyecem ki, 1960, 1951 yılında okulların açılması ile, derneklerin kurulması ile Priştine Radyosu'nun da Türkçe yayınların yayınlanması ile daha başka bi özellik te katılabilir. Kosova Türk halkının kültürel gelişmesinde Kosova, Priştine Radyosu Türk Sanat Orkestresi'nin kurulması. Priştine'de [bin dokuzyüz] 51 yılından önce anlattığım Girmi ve Taukbahçe şenliklerinden başka, ki bunlar genellikle düğünlerimizde da, iki orkestre çalışırdı ve onlar gönüllü olark düğünlere, şeyere, arkadaşların örgütlemiş oldukları topluluklara, müzik rengini katarlardı. Birisi Salih Traşoba, Salih Aco, ikincisi de Şerif Nani, her ikisi bunlar şey, sanatçı. Salih Hovarda Zadruga [kooperatif] şeysinde, fabrikasında, kuruluşunda, kurulunda çalışan bir işçi ama udi çok iyi çaldığına göre kendi üç kişilik, dört kişilik orkestresi de vardı.

Öte yandan Şerif Recep Şeyh, benim dayim oluyor, o da berber olarak elinde bu dükkanda ve evinde her zaman birer darabuka, birer def bulundururdu. Onun da ayrı bir üç kişilik, dört kişilik şeyleri vardı, grubu vardı. Bu iki grup, ilk günlerde 1951 yıllarında Priştine Radyo'sunda o yayınlar devamlı olarak,

şey, teknik olmadığına göre doğrudan doğruya yayın yapıldı ve bu iki müzik grubu halkımızın yayınlarını müzikle süslerlerdi.

Fakat 1952 yılında Şerafedin Süleyman, Priştine Radyosu'nda Türkçe yayınlar sorumlusu olarak Rasim Salih'i, hakkında çok iyi sözler duyuyor ve Rasim Salih'i Mitrovica'dan Priştine'ye alıyor ve Priştine'de Türk Sanat Müziği Orkestresi kuruyorlar. Öyle ki, Şerafedin Süleyman'ın bu bakımdan da kendisi o zaman hem spikerlik yapardı Priştine Radyosunda, [bin dokuzyüz] 51'lerde hem de yönetici olarak, o redaksiyonun yöneticisi olarak Rasim Salih'i buraya davet ediyor, o da kabul ediyor ve böylece yeni bir orkestre meydana geliyor. İşte o orkestre sayesinde ve Rasim Abeyin yardımı ile Priştine'de sadece değil, Kosova'nın hemen hemen her yerinde, onlarca şarkıcı hem de mükemmel şarkıcılar yetişti. Ve böylece, halkımız sadece orkestre değil, Priştine Radyosu çerçevesinde Türkçe yayınları kazanmış bir halktır.

Biraz önce bir soru sordunuz, dediniz ya kaynaşma, yeni sosyalist savaştan sonra. O zaman bildiğiniz gibi Yugoslavya Komünistler Birliği'nin ana istemlerinden biri her halka azınlık olsa bile haklarını tanımak şart. İşte bu tutum çerçevesinde, Türk halkı da kendi dil, kültürel haklarına sahip oldu ve böylece öteki halklarla birlikte eşit haklara sahip olan bir azınlık demeyeyim çünkü bizim Kosova'da azınlık sayılabilirsek, Avrupa'da, dünyada 250 milyonu aşan Türk kardeşlerimiz var o yüzden kendimizi de hiçbir zaman azınlık olarak saymış değiliz, saymıyoruz, bana göre. Teşekkürler.

Ebru Süleyman: Rica ederim. İsterseniz devam edelim daha bişeyler varise deyesiniz?

Enver Baki: Vallahi ben bilmem artık ne deyeym.

Ebru Süleyman: Biraz bu cünlere yaklaşalım isterseniz, bucünler, şimdiçi cünler?

Enver Baki: Eh bugünlere gelince ne diyelim. Derneklerimiz çalışıyor, radyomuz çalışıyor, ne konuşsak şey. Stersen kapatalım bir cümle ile. Olur mi üle yapalım?

Ebru Süleyman: Nası isterseniz, olur üle bir cümle ile kapatalım.

Enver Baki: Birileri çalışıyor çalışıyor yapıyor. Başka bilmem ne deyeym. Aglaşamayız. Ama yara kanıyor.

Ebru Süleyman: Tamam olur, ne varise bişey daha deyesiniz.

Enver Baki: Hayt diyeyim. Kosova'da yaşayan birçok halklar arasında tabii ki Türkler de kendi enstitüleri ile, dernekleri ile, eğitimdeki okulları ile çalışmalarını çok başarılı bir biçimde sürdürmektedir. Tabii ki öteki halklarda olduğu gibi Türk halkında da bazı eksiklikler vardır ama o eksikliklerden şimdi konuşmak değil, bununlar da memnun olduğumuzu belirtmek gerekir bence.

Ebru Süleyman: Teşekkür ederiz.